

УДК 94(73)"1870/1899":330.35(73):327(045)

THE ECONOMIC RISE OF AMERICA IN THE LAST THIRD OF THE 20TH CENTURY AND ITS IMPACT ON FOREIGN POLICY

ЕКОНОМІЧНЕ ПІДНЕСЕННЯ АМЕРИКИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX СТОЛІТТЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ

Didenko K.V./ Діденко К.В.

с. h. s., as. prof/к. і. н. доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Умань, Садова 28, 20300

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova 28, 20300

Анотація. У статті розглянуто питання економічного піднесення Америки в останній третині XIX століття.

Охарактеризовано процес урбанізації США, яка відбулася переважно за рахунок переселення сільського населення до міст та імміграції з країн Європи, Далекого Сходу та Латинської Америки. Зазначено, що за період 1870-1900 рр. загальна чисельність населення країни, завдяки притоку мігрантів, зросла з 38 млн. до 75 млн., а станом на 1910 р. ця цифра збільшилася вже до 91 млн.

Проаналізовано стрімкий розвиток науки й техніки в США в останній третині XIX століття. Серед відомих винаходів можна назвати такі, як: електролампочку і трамвай Т. Едісона, телефонний апарат А. Белла, двигун внутрішнього згоряння Н. Тесли, у галузі механіки Г. Форд створення успішного автомобільного бізнесу.

Підкреслено, що новим феноменом в економіці США, що позначив наступний етап розвитку капіталізму, стала поява великих монопольних об'єднань, котрі мали змогу контролювати розвиток тієї чи іншої галузі промисловості або сільського господарства – трестів. Першим таким об'єднанням, утвореним в 1882 р., була нафтова компанія «Standard Oil».

Зроблені висновки, що економічне піднесення стало гарним підґрунтям для появи та розвитку нових експансіоністських ідей, які обґрунтовували потребу країни в зовнішній експансії переважно економічними мотивами.

Ключові слова: економічне піднесення, США, Т. Едісоном, Г. Форд, трансконтинентальні залізниці, «золота лихоманка».

Вступ.

Зовнішні відносини відіграють важливу роль в історичному процесі, будучи невід'ємною частиною впродовж історії кожної країни. Характерною в цьому плані є доля Сполучених Штатів Америки, які пройшли шлях від колишньої заморської колонії до визнаного світового лідера, яким є досі. Впродовж другої половини XIX ст. і до початку Першої світової війни міжнародні відносини базувалися на принципах «віденської системи», яка з одного боку давала можливість зберегти гегемонію великих держав, а з іншого, визначала правила існування інших держав на міжнародній арені. Проте Віденська міжнародна система була недосконалою, оскільки регулювала відносини лише між державами Старого Світу, тоді як інші регіони та країни, серед яких були й США, залишалися поза її межами.

Однак в останній третині XIX ст. роль США в міжнародних справах почала помітно зростати. Досягнувши промислового зростання та

перетворившись на одну з найбільш розвинутих країн тодішнього світу, природно, що США прагнули до підвищення свого статусу на міжнародній арені. Економічні та геополітичні амбіції змушували американські правлячі кола з кожним роком більше зосереджувати свою увагу на зовнішньополітичних проблемах, найвагомішими серед яких були питання пошуку нових ринків та лобіювання власних інтересів у суперечках із великими державами. Тому традиційна зовнішня політика США, в основі якої були заповіді Дж. Вашингтона та «доктрина Монро», вже не задовольняли потреби зростаючих амбіцій не тільки правлячих еліт, але й суспільства в цілому.

Наукова література з даної теми є досить різноманітною. Деякі аспекти історії США другої половини XIX століття розглянув чернівецький дослідник О.І. Сич, який в одній зі своїх публікацій, проаналізував витoki американської зовнішньої політики, закладені ще Дж. Вашингтоном [91]. В своїй іншій статті О.Сич проаналізував вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток США [92].

Основний текст. Кінець XIX – початок XX ст. характеризувалися значним зростанням американської економіки. Протягом 1871-1913 рр. національний дохід США збільшився в 5 разів, а національне багатство країни – у 7. Особливо стрімко економіка Сполучених Штатів почала розвиватися в останній третині XIX століття й стало цілком унікальним явищем. Проте варто зауважити, що такий стрімкий розвиток був не дивом, а став наслідком закономірних та об'єктивних факторів.

Першим фактором, що сприяв піднесенню економіки США, була наявність природних ресурсів, а разом з цим і сировинна незалежність. На території держави можна було знайти цілий спектр корисних копалин, необхідних для успішного здійснення промислового перевороту. Крім того, наявність величезних територій, практично незаселених та неосвоєних, які перетинали різні кліматичні пояси, а також достатня кількість водних ресурсів, створювали сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Для внутрішнього розвитку США цього періоду характерним явищем стало зростання чисельності міського населення. Якщо напередодні Громадянської війни в американських містах проживало лише 20 % всього населення, то вже в 1890-х рр. ця частка зросла до 33 %. [11, с. 210]. Урбанізація відбувалася переважно за рахунок переселення сільського населення до міст та імміграції з країн Європи, Далекого Сходу та Латинської Америки. За період 1870-1900 рр. загальна чисельність населення країни, завдяки притоку мігрантів, зросла з 38 млн. до 75 млн., а станом на 1910 р. ця цифра збільшилася вже до 91 млн. [13, с. 30]. Міграційні процеси, беззаперечно, мали позитивні наслідки для економічного життя США, оскільки постійний приплив мігрантів забезпечував країну дешевою робочою силою, необхідною для обслуговування численних фабрик, заводів та існуючої транспортної інфраструктури. З іншого боку, поява нових громадян означала і збільшення кількості потенційних споживачів, а відповідно й розширення місткості внутрішнього ринку. Це давало можливість США тривалий час обходитись без зовнішніх ринків та колоній. Окрім вказаних плюсів, міграція мала ще один сприятливий для розвитку наслідок –

забезпечувала країну інтелектуальним капіталом, тобто особистостями талановитими, підприємливими, енергійними, які здатні генерувати нові ідеї, збагачувати ту чи іншу сферу людської діяльності [12, с. 127].

Повоєнний період США позначився ще однією особливою рисою – стрімким розвитком науки й техніки. В першу чергу це відобразилося на кількості запатентованих винаходів, що щороку зростала. Так, лише за 1885 р. було видано приблизно 35 тис. патентів. Серед відомих винаходів можна назвати такі, як: електролампочку і трамвай Т. Едісона, телефонний апарат А. Белла чи двигун внутрішнього згоряння Н. Тесли. Загалом, цей список можна продовжувати ще іменами видатних винахідників та вчених, але значно важливіше осмислити те, що це було однією з важливих причин економічного піднесення. Прагматичні американці не лише здійснювали відкриття та конструювали нові винаходи, але й намагалися по максимуму використати їх у виробництві. Так, побудована Т. Едісоном перша електростанція 1882 р., яка постачала струм жителям Нью-Йорка, започаткувала розвиток електроенергетики [13, с. 455]. Застосування останніх здобутків у галузі механіки дозволило Г. Форду створити доволі успішний автомобільний бізнес, а запровадження у виробництво нових способів виплавки сталі, бесемерівського та мартенівського, дало поштовх для утворення цілих сталевих концернів, продукцію яких використовували не лише для різних потреб промисловості та вдосконалення інфраструктури, але й для військових потреб, зокрема, для побудови нового ВМФ США.

Ще одним важливим чинником розквіту економіки була транспортна інфраструктура. Величезні відстані американського материка потребували системи дешевих та швидких перевезень, тому залізниці набули тут набагато більшого значення, аніж в будь-якій іншій країні світу. І саме в США залізничні шляхи безпосередньо вплинули на розвиток основних галузей промисловості. Залізниці не лише надавали можливість швидко доставити сировину на фабрики, а з фабрики – готову продукцію в потрібний регіон країни, але й сприяли подальшому освоєнню територій Далекого Заходу. До того ж не менш важливим є той факт, що вздовж залізничних ліній часто виникали нові містечка чи ферми, а це теж стимулювало мобільність робочої сили та капіталу, сприяючи таким чином розвитку національного ринку. Так як прокладенням залізничних колій займалися приватні компанії, які отримували від федерального та місцевих урядів різносторонню допомогу, то зростання довжини залізничного полотна в країні проходило дуже швидкими темпами. Якщо в 1860 р. загальна довжина американських залізниць становила 30 тис. миль, то на 1900 р. ця цифра складала близько 193 тис. миль [5, с. 464]. Окрім звичайних залізничних шляхів, в період після Громадянської війни були прокладені чотири трансконтинентальні залізниці, що об'єднали два узбережжя США: Тихоокеанська (1869 р.), Південно-тихоокеанська (1882 р.), Північно-тихоокеанська (1883 р.), Велика північна (1893 р.) [8, с. 15].

Серед інших сприятливих для американської економіки чинників можна назвати відсутність у повоєнний період масштабних збройних конфліктів на території країни, особливі риси американського менталітету, а також іноземні

капіталовкладення, загальна сума яких в 1880 р. становила близько 2 млрд. дол., а на початку ХХ ст. зросла до 3,4 млрд. [11, с.322].

Також варто вказати і на роль федерального уряду, який проводив протекціоністську політику. Окрім виділення коштів та укладення контрактів із підприємцями, держава, в особі президента та Конгресу, починаючи з періоду Громадянської війни підтримувала високі митні тарифи, тим самим захищаючи вітчизняного виробника від іноземних конкурентів. Під кінець ХІХ ст. рівень митних тарифів на іноземні товари сягав приблизно від їхньої вартості. Оберігаючи, з одного боку, американських підприємців від жорсткої конкуренції, така політика, загалом, не дуже сприяла зовнішній торгівлі США, передусім з країнами Європи.

Ще одним важливим чинником, що вплинув на розвиток економіки, варто назвати наявність обширних і малозаселених територій Великого Заходу та процес їх колонізації. Розпочавшись ще в колоніальний період, він завершився аж наприкінці ХІХ ст. Етап же найбільш інтенсивної колонізації припав на час після завершення Громадянської війни, оскільки тепер американцям вже ніщо не заважало продовжити континентальну експансію, а постійний наплив мігрантів лише збільшував армію колонізаторів. Цьому сприяло дві обставини: наявність вільної землі та поклади цінних металів. Так, в 1848 р. поклади золота були виявлені в Каліфорнії. У 1851 р. золото знайшли в штатах Колорадо та Невада, в 1858 р. – поблизу річки Саут-Платт, в 1876 р. - у Південній Дакоті, а в 1891-1894 рр. у Кріпл-Крік [13, с. 440]. Такі цінні знахідки спричинили хвилю так званої «золотої лихоманки», в ході якої відбувалося переселення авантюристів та шукачів пригод різного ґатунку, які прагнули до швидкої наживи, на неосвоєні простори Заходу. Переселенці створювали поселення навколо родовищ із золотом, які через деякий час перетворювалися на містечка. Серед таких можна назвати ВірджиніюСіті (Невада), Бьютт (Монтана), Кьорд'Ален (Айдахо) та ін.[13, с. 464-465].

Слідом за золотошукачами на простори Далекого Заходу прибували переселенці, що організовували ферми та ранчо. Власники ранчо постачали м'ясо іншим поселенцям, федеральній армії та в індіанські резервації, а з розбудовою залізниць – і у східні штати [4, с. 18]. З часом дана продукція стала однією з основних в переліку експортних товарів США, зокрема до країн Західної Європи. Це дозволяє стверджувати, що відкритий випас худоби став ще одним, досить привабливим джерелом прибутку. З'явилися навіть спеціальні пункти продажу худоби, так звані «ковбойські містечка», які з часом перетворилися на повноцінні міста: Абілін, Додж-Сіті (Канзас); Шайлер, Форт-Кірні, НортПлатт, Огаллала, Сідней (Небраска); Пайн-Блафс, Грін-Майлс-Сіті, Хелена (Монтана) [10 с. 26]. Загалом, внаслідок інтенсивної колонізації територія малозаселених регіонів почала вкриватися новими міськими центрами, а населення вже існуючих – стрімко зростати. Нові міста не лише ставали адміністративними та політичними центрами, але й осередками бізнесу. Можливість швидкого кар'єрного зросту в політиці чи підприємницька діяльність приваблювали молодь, сприяючи, таким чином, подальшому заселенню Західних територій.

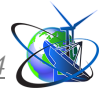
Колонізація Заходу надала США нові території, тим самим вирішивши проблему перенаселення східних штатів, додаткові джерела сировини для промисловості, і, звичайно, значно розширила внутрішній ринок країни.

Характеризуючи економічне життя США можна виділити три складові частини: сільське господарство, промисловість й торгівля. Хоча впродовж 70-90-х рр. XIX ст. процес індустріалізації, а разом з ним і зростання темпів промислового виробництва, набував дедалі швидших та масштабніших обсягів розвитку, проте сільське господарство продовжувало залишатися однією з основних галузей американської економіки. Так, в 1879 р. сільськогосподарське виробництво становило близько 20,5 % всього національного багатства країни, в той час як промислове виробництво лише 13,9 %. В 1889 р. ці показники становили 16,1 % та 16,6 % відповідно, а в 1899 р. - 17,1 % і 18,2 % [9, с. 238]. Такі показники були результатом, з одного боку, використання нових сільськогосподарських машин та добрив, а з іншого – розширення фермерських господарств та збільшення земельного фонду країни шляхом освоєння нових територій. За таких сприятливих обставин обсяги сільськогосподарського виробництва за період з 1860 по 1900 рр. значно зросли. Зокрема, виробництво таких експортних американських товарів, як пшениця, збільшилося в 3,5 раз, кукурудзи - в 3, бавовни - 2,5, а поголів'я всієї худоби - майже в 2 рази [11, с. 316]. Зрештою, американські фермери спромоглися повністю забезпечити продовольством міста. Однак пришвидшені темпи розвитку та зростання показників виробництва сільського господарства приводили до того, що внутрішній ринок ставав переобтяженим. Тому частина виробленої продукції реалізовувалася на зовнішніх ринках. На 1900 р. США, фактично, стали найбільшим у світі експортером пшениці та м'яса [11, с. 16].

Промисловість в останній третині переживала справжній бум. Розвиток одних галузей стимулював піднесення інших. Так, парові машини, що використовувалися на текстильних фабриках, потребували кам'яного вугілля. Цей фактор, а також використання новітніх досягнень науки і техніки зумовили збільшення обсягів і пожвавлення темпів видобутку вугілля. Так, якщо в 1880 р. в США добували 21 % від світового видобутку вугілля (поступаючись при цьому першим місцем Великобританії), то під кінець століття вони посіли перше місце. В країні також видобувалося приблизно 39, 3 % від світового видобутку залізної руди, 55 % міді, 29,6 % олова, 33% срібла, 40 % цинку, 31 % золота [2, с. 333]. За доволі короткі терміни США не тільки перетворилися з аграрної на індустріально-аграрну країну, але й спромоглися за багатьма економічними показниками перегнати провідні європейські країни.

Окрім традиційних галузей промисловості таких як вугільна, текстильна і металургійна, з'явилися й нові: нафтовидобувна, нафтопереробна, гумова, хімічна, м'ясоконсервна, автомобільна та електроенергетична.

Новим феноменом в економіці США, що позначив наступний етап розвитку капіталізму, стала поява великих монопольних об'єднань, котрі мали змогу контролювати розвиток тієї чи іншої галузі промисловості або сільського господарства – трестів. Це не було суто американським явищем, подібні утворення виникли у Великобританії, Франції, Німеччині, Італії та Японії, але

США лише стали першопрохідцями у цій справі. Трести як форма організації підприємств виникла у 70-80 рр. XIX ст. в США. Першим таким об'єднанням, утвореним в 1882 р., була нафтова компанія «Standard Oil», заснована ще в 1870 р. Джоном Рокфеллером у штаті Огайо. Використовуючи різні, часто не зовсім чесні методи тиску на конкурентів, «Standard Oil» спромоглася до 1879 р. поглинути 22 із 26 нафтопереробних компаній, взявши під свій контроль 90-95 % нафтової індустрії країни [13, с. 456]. Трест не лише володів мережею підприємств з видобутку та переробки нафти, але й мав власні заводи для виготовлення всього необхідного для цього процесу, розгалужену мережу нафтопроводів та кораблі для перевезення нафти. Це дозволяло компанії досить успішно вести справи, внаслідок чого загальний її капітал з кожним роком зростав. Власники трестів не лише сконцентрували у своїх руках величезні капітали та промислові потужності, але й важелі впливу на економічне життя країни. Зокрема, трести формували цінову політику щодо того чи іншого товару шляхом штучного заниження чи, навпаки, завищення цін, або ж шляхом збільшення обсягів виробництва, знищували своїх конкурентів тощо. Станом на 1904 р. всього 4 % підприємств виробляли 57 % всієї промислової продукції США [2, с. 58].

Впродовж XIX ст. США вели торгівлю з багатьма країнами в різних регіонах. Одні з них мали лише комерційне значення, а в деяких регіонах до економічних додавалися ще стратегічні міркування. Головним торговельним партнером США залишалися європейські країни. За період з 1870 по 1900 р. американський експорт до Старого Світу зріс із 381 млн. до 1,040 млн., з яких найбільша частка припадала на Великобританію (534 млн.), Німеччину (187 млн.) та Францію (83 млн.). Європейський імпорт до США за цей же період зріс із 241 млн. до 441 млн. [13, с. 903-904]. Основними експортними товарами США були бавовна, керосин та інші нафтопродукти, металеві вироби, тютюн та сільськогосподарська продукція. З імпортних товарів до США завозили продукти харчування, які не вироблялися в країні, сировину та промислову продукцію, обсяг якої не перевищував 23-25 % від усього американського імпорту [7, с. 10-12]. Незважаючи на такі високі показники комерції, європейські країни не були «досить надійними» партнерами США, адже заповнення європейського ринку американськими товарами створювало конкуренцію для вітчизняних виробників.

Впродовж 80-90-х рр. XIX ст. в США декілька разів змінювався митний тариф, причому в напрямку зростання: 1883 р., 1890 р., 1894 р. і 1897 р. Особливо високими були тарифні закони Мак-Кінлі (1890 р.) та Дінглі (1897 р.). Щоправда, розглядати їх як якусь непрохідну стіну та штучний бар'єр для зовнішньої торгівлі не варто, адже вони мали декілька нюансів. Для прикладу, в тарифі Мак-Кінлі (і не тільки) був прописаний цілий перелік товарів, котрі можна було ввозити до США без сплати високих митних тарифів. Серед таких - кава, какао, цукор, руда (хромова та марганцева), прянощі, чай, необроблена деревина різних порід, шовк, мідь, олово, мастила, парафін тощо [2, с. 40-51]. В тарифному законі від 1897 р. були передбачені пункти, за якими президент США, на свій розсуд, міг зменшити митні збори з окремих товарів або ж,

навпаки, підвищити їх в залежності від митної політики тієї чи іншої держави. Якщо враховувати перелік товарів, які завозилися до США без сплати високих митних тарифів, стає зрозумілим, що протекціоністська політика американських урядовців була спрямована не лише на захист тих галузей економіки, котрим загрожувала іноземна конкуренція, але й передусім проти дій країн Західної Європи. З іншого боку, тарифна політика США не чинила суттєвих перешкод торговельним відносинам з Латинською Америкою.

Висновки.

Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що в період від завершення Громадянської і до початку Першої світової війни США завдяки низці сприятливих факторів ступили на шлях стрімкого капіталістичного розвитку, спромігшись зайняти лідируючі позиції у світі в якості наймогутнішої промислової держави. З одного боку, це підвищило значення США в світі, а, з іншого – сприяло поступовому перенасиченню внутрішнього ринку, котре, хоч ще й не було гостро відчутним наприкінці XIX - на початку XX ст., але все ж змушувало американську політичну еліту задумуватися над пошуком виходу із можливого майбутнього економічного катаклізму. Панацею від цього, на їх думку, могла стати зовнішня експансія. Досягнення Сполученими Штатами Америки значного рівня економічного розвитку стало надійним підґрунтям для проведення ефективної зовнішньої політики, спрямованої на розширення сфер впливу та приєднання нових територій. Без наявності надлишкового капіталу та ресурсів, які США накопичили в цей період, така політика була б просто неможливою. Важливим є те, що економічне піднесення стало гарним підґрунтям для появи та розвитку нових експансіоністських ідей, які обґрунтовували потребу країни в зовнішній експансії переважно економічними мотивами. До того ж високі показники в тій чи іншій галузі промисловості та сільському господарстві, вражаючі темпи зростання населення та стрімкий розвиток транспортної системи ставали переконливими аргументами при поясненні переваг США над іншими країнами, народами та расами в риториці ідеологів експансіонізму.

Література:

1. Американский экспансионизм: новое время / под ред. Севостьянова Г.Н. М.: Наука, 1985. 341 с.
2. Богарт Э. Л. Экономическая история Соединенных Штатов. М.: Экономическая жизнь, 1927. 440 с.
3. Бойченко А. Міжамериканські відносини в контексті американо-іспанської війни 1898 р. «Наука. Релігія. Суспільство», 2012. № 4. С. 3–8.
4. Бранде Г. В. Американський колос: Тріумф капіталізму в 1865-1900 рр. / Пер. з англ. О. Король. К.: Темпора, 2017. 760 с.
5. Брінклі А. Недовершена нація: коротка історія американського народу. Нью-Йорк: Me Graw-Hill, 2004. 536 с.
6. Владимиров Л. С. Дипломатия США в период американо-испанской войны 1898 г. М.: Госполитиздат, 1957. 256 с.
7. Данилин М. И. Экономические отношения между США и европейскими

государствами в 1898-191 гг. Европейская политика США в конце XIX - начале XX в. Л., 1989. С. 9-34.

8. История США. В 4-х т. М.: Наука, 1985. Том II (1877-1918). 600 с.

9. Маккинерни Д. США: История страны. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.e-reading.link/book.php?book=146881>

10. Невинс А., Коммаджер Г. История США: от английской колонии до мировой державы / Пер. с англ. В. Оболенского, Б. Прянишникова. Нью Йорк: Телекс, 1991. 442 с.

11. Очерки новой и новейшей истории США. В 2-х т. М.: АН СССР, 1960. Том I. 632 с.

12. Сич А. І. Про роль європейської інтеграції в соціально-економічному розвитку США (остання третина XIX – перша третина XX ст.). Питання історії. 2005. № 3. С. 124-128.

13. Тіндалл, Дж. Історія Америки [пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур]. Львів : 2010, Літопис. 521 с.

Abstract. *The article examines the economic rise of America in the last third of the 19th century.*

The process of urbanization of the USA is characterized, which took place mainly due to the resettlement of the rural population to cities and immigration from the countries of Europe, the Far East and Latin America. It is noted that during the period 1870–1900, the total population of the country increased from 38 million to 75 million thanks to the influx of migrants, and by 1910 this figure had already increased to 91 million.

The rapid development of science and technology in the USA in the last third of the 19th century is analyzed. Among the famous inventions, we can name such as: T. Edison's electric light bulb and tram, A. Bell's telephone, N. Tesla's internal combustion engine, G. Ford's creation of a successful automobile business in the field of mechanics.

It is emphasized that a new phenomenon in the US economy, which marked the next stage of the development of capitalism, was the emergence of large monopoly associations that were able to control the development of one or another branch of industry or agriculture - trusts. The first such association, formed in 1882 p., was the Standard Oil oil company.

It was concluded that the economic rise became a good basis for the emergence and development of new expansionist ideas, which justified the country's need for external expansion mainly on economic grounds.

Key words: *economic rise, USA, T. Edison, G. Ford, transcontinental railways, "gold rush".*